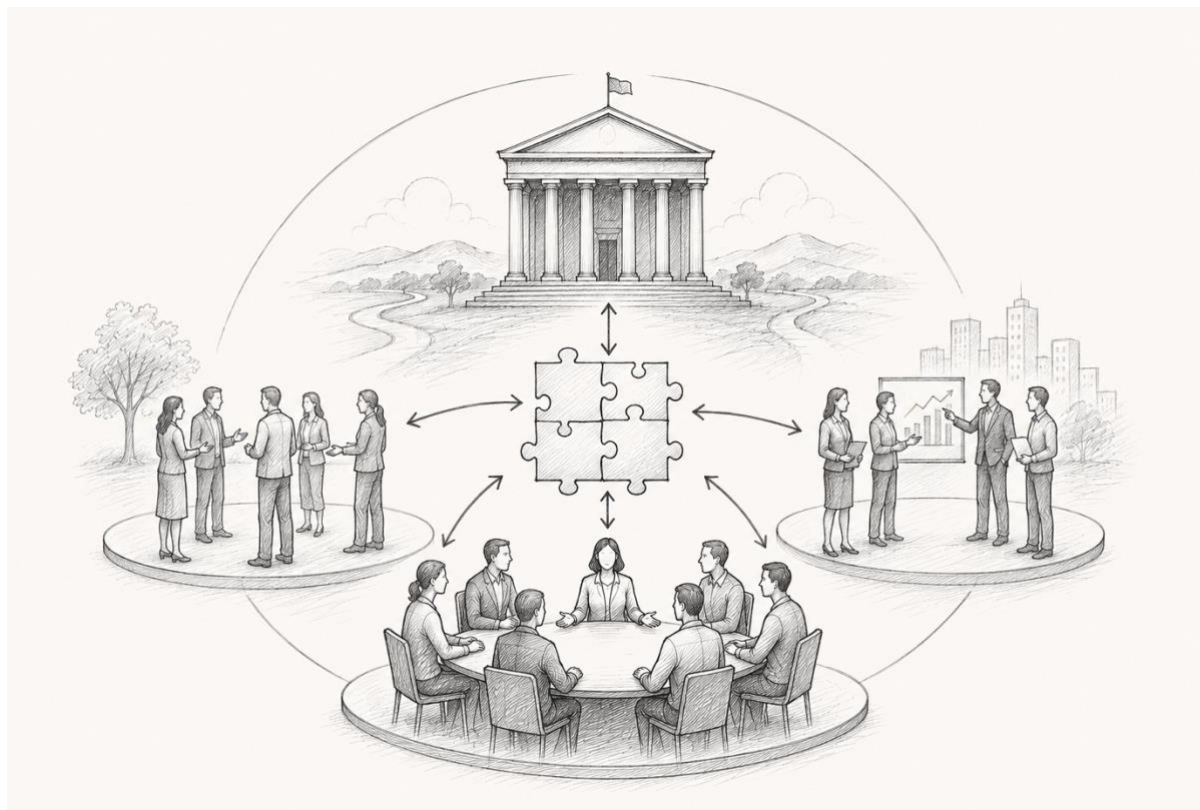

VIII. fejezet

Mediációs szemlélet az állam működésében

A modern állam működéséről hagyományosan hierarchikus logikában gondolkodunk. Az állam szabályoz, döntéseket hoz, ellenőriz és szankcionál. A demokratikus jogállam természetesen korlátozza ezt a hatalmat alkotmányos garanciákkal, mégis az állami működés alapvetően vertikális szerkezetben szerveződik: az állam és az állampolgár viszonya sok esetben nem partnerségként, hanem alá-fölérendeltségi rendszerként jelenik meg. Ez önmagában nem rendellenes jelenség, hiszen az állam működéséhez szükség van döntéshozatalra, jogalkalmazásra és végrehajtásra. A probléma akkor válik érzékelhetővé, amikor az állam fokozatosan elveszíti kapcsolati jellegét, és kizárólag technikai vagy hatalmi struktúráként kezd működni.

A demokratikus válságok egyik fontos sajátossága éppen az, hogy az állampolgárok egyre kevésbé érzik úgy, hogy kapcsolatban állnak az állammal vagy a politikai közösséggel. Az állami intézmények ilyenkor távoli, személytelen és sokszor bizalmatlan rendszerekként jelennek meg, amelyek nem meghallgatják vagy képviselik az embereket, hanem pusztán adminisztrálják őket.¹ A demokratikus legitimitáció azonban hosszú távon nem tartható fenn kizárólag jogi felhatalmazással vagy választási eredményekkel. Az állam működéséhez szükség van arra a társadalmi élményre is, hogy az állampolgár nem pusztán tárgya a döntéseknek, hanem része a közös politikai közösségnek.

¹ Pierre Rosanvallon: *Democratic Legitimacy*, Princeton University Press, Princeton, 2011, 1–28.

A modern állam működésének egyik legnagyobb kihívása éppen az lehet, hogy miként képes megőrizni emberi és kapcsolati dimenzióját egy rendkívül komplex, bürokratikus és felgyorsult társadalomban. Max Weber klasszikus elemzése már a 20. század elején rámutatott arra, hogy a modern bürokrácia rendkívüli racionalitást és hatékonyságot teremt, ugyanakkor könnyen személytelenné és elidegenítővé válhat.² A szabályok és eljárások ilyenkor fokozatosan fontosabbá válhatnak magánál az emberi tapasztalatnál.

Ez a probléma a demokratikus működés szempontjából különösen érzékeny. Az emberek ugyanis nem pusztán jogi alanyként léteznek a politikai közösségben. Saját tapasztalataik, félelmeik, identitásaik és kapcsolataik révén érzékelik az államot és a demokratikus rendszert. Ha az állam működése kizárólag technikai vagy hatalmi logikára épül, könnyen gyengülhet az intézmények legitimitációja és a demokratikus közösséghez való kötődés is.³

Ebben a kontextusban válik különösen érdekessé a mediáció szemlélete. A mediáció alapja ugyanis nem a hatalmi dominancia vagy a kizárólagos döntéshozatal, hanem a meghallgatás, az érdekek és szükségletek feltárása, valamint a kapcsolatok fenntarthatóságának figyelembevétele. A mediáció abból indul ki, hogy a konfliktusok hosszú távú kezelése nem kizárólag szabályokkal és szankciókkal történik, hanem olyan kommunikációs folyamatokon keresztül, amelyek lehetővé teszik az emberi kapcsolódást és a kölcsönös legitimitáció fenntartását.⁴

Természetesen az állam nem működhet teljes egészében mediációs logika mentén. A demokratikus államnak szükség esetén kényszerítő erőt kell alkalmaznia, döntéseket kell hoznia és biztosítania kell a jogrend érvényesülését. A mediációs szemlélet ezért nem az állami működés teljes átalakítását jelenti, hanem inkább annak felismerését, hogy a demokratikus legitimitáció szempontjából kiemelkedően fontos:

- a meghallgatás;
- az átláthatóság;
- a procedurális igazságosság;
- valamint az állampolgári részvétel élménye.

A demokratikus intézmények stabilitása ugyanis jelentős részben azon múlik, hogy az emberek mennyiben érzik igazságosnak és emberileg elfogadhatónak az állam működését.⁵

A modern demokráciák egyik legfontosabb problémája éppen az lehet, hogy az állam és az állampolgár kapcsolata fokozatosan bizalmatlanná válik. Az emberek sok esetben nem partnerként, hanem ellenfélként érzékelik az állami intézményeket, miközben az állam is gyakran potenciális kockázatként vagy adminisztratív egységként kezeli az állampolgárt.⁶ Ez

² Max Weber: *Economy and Society*, University of California Press, Berkeley, 1978, 956–1005.

³ Kis János: *Az összetorlódott idő*, Atlantisz Kiadó, Budapest, 2021, 85–103.

⁴ Christopher W. Moore: *The Mediation Process*, Jossey-Bass, San Francisco, 2014, 15–22.

⁵ Tom R. Tyler: *Why People Obey the Law*, Princeton University Press, Princeton, 2006, 163–170.

⁶ Hankiss Elemér: *Diagnózisok*, Magvető Kiadó, Budapest, 1982, 112–136.

a kölcsönös bizalmatlanság hosszú távon gyengítheti a demokratikus kultúrát és a közös politikai közösség érzését.

A mediáció szemlélete ezzel szemben arra emlékeztet, hogy a konfliktusok hosszú távú kezelése nem pusztán hatalmi kérdés. A legitim működéshez szükség van arra is, hogy az érintettek meghallgatva érezzék magukat, értsék a döntések logikáját és megtapasztalják, hogy emberi méltóságuk a konfliktusok ellenére is megmarad.

Ez különösen fontos lehet az állam működésének olyan területein, ahol az emberek közvetlenül találkoznak a hatalommal. Az igazságszolgáltatás, a közigazgatás, az oktatás, az egészségügy vagy a gyermekvédelem mind olyan rendszerek, amelyekben az állampolgár nem pusztán jogi helyzetként jelenik meg, hanem emberi tapasztalatokkal és sérülékenységgel rendelkező személyként. Ha ezek a rendszerek kizárólag technikai vagy bürokratikus logika mentén működnek, könnyen elveszíthetik társadalmi legitimációjukat.⁷

A procedurális igazságosság kutatásai régóta rámutatnak arra, hogy az emberek sok esetben még számukra kedvezőtlen döntéseket is könnyebben elfogadnak, ha az eljárást tisztességesnek érzik.⁸ A meghallgatás, a tiszteletteljes kommunikáció és az átlátható döntéshozatal ezért nem pusztán udvariassági kérdés, hanem a demokratikus legitimáció egyik alapvető eleme.

A mediációs szemlélet az állam működésében tehát elsősorban kulturális változást jelentene. Olyan állami működést, amely nem kizárólag a szabályok kikényszerítésére koncentrál, hanem figyelembe veszi a társadalmi kapcsolatok és a bizalom jelentőségét is. Ez nem a jogállam gyengítését jelentené, hanem éppen annak emberi alapjainak megerősítését.

A demokratikus állam hosszú távú stabilitása ugyanis nem választható el attól a tapasztalattól, hogy az állampolgárok mennyiben érzik sajátjuknak a politikai közösséget. A politika egyik legfontosabb funkciója ugyanis az, hogy teret hozzon létre az emberek közös cselekvése és kapcsolódása számára.⁹ Ha az állam kizárólag technikai adminisztrációvá válik, fokozatosan eltűnhet ez a közösségi dimenzió.

A modern demokratikus válságok egyik mélyebb problémája talán éppen az, hogy az emberek egyre kevésbé érzik magukat valódi részeseinek a politikai közösségnek. A politika sokszor távoli hatalmi térként jelenik meg, amelyhez az állampolgár legfeljebb reakciókon vagy indulati azonosulásokon keresztül kapcsolódik. A demokratikus részvétel ilyenkor könnyen kiüresedhet, és helyét átveheti a cinizmus vagy az identitásalapú politikai tribalizmus.¹⁰

A mediációs szemlélet ezzel szemben arra emlékeztet, hogy a demokratikus közösségek működése végső soron kapcsolati folyamat. A politikai közösség stabilitása nem pusztán intézményi racionalitás kérdése, hanem azon is múlik, hogy a közösség tagjai képesek-e

⁷ Richard Sennett: *The Culture of the New Capitalism*, Yale University Press, New Haven, 2006, 89–116.

⁸ John Thibaut – Laurens Walker: *Procedural Justice*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 1975, 67–101.

⁹ Hannah Arendt: *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago, 1958, 175–247.

¹⁰ Zygmunt Bauman: *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, 2000, 161–192.

meghallgatni egymást, legitim szereplőként érzékelni a másik felet és fenntartani a kapcsolat minimális lehetőségét még konfliktusok esetén is.

Ez a szemlélet természetesen nem oldja meg automatikusan a demokratikus rendszerek problémáit. Nem szünteti meg a politikai konfliktusokat, és nem teszi érdeknélkülivé a közéletet sem. A mediációs megközelítés jelentősége sokkal inkább abban állhat, hogy emlékeztet a demokratikus működés emberi dimenziójára.

A jogállam hosszú távon ugyanis nem pusztán szabályokból és intézményekből épül fel. Hanem abból a kulturális tapasztalatból is, hogy a politikai közösség tagjai konfliktusaik ellenére is képesek együtt élni egymással.